

УДК 330.322.1

К.В.Петренко, к.е.н.,

Київський національний університет культури і мистецтв,
м. Київ

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Стаття присвячена питанням створення умов ефективної інвестиційної діяльності та розвитку фінансового ринку. Визначено специфіку сучасного фінансового й інвестиційного ринків, умови інвестиційної активізації та інвестиційної орієнтації складових фінансового ринку в умовах фінансової кризи.

Статья посвящена вопросам создания условий эффективной инвестиционной деятельности и развития финансового рынка. Определено специфику современного финансового и инвестиционного рынков, условия инвестиционной активации и инвестиционной ориентации составных финансового рынка в условиях финансового кризиса.

This article is dedicated to problems of creation the effective investment activity and development of financial market. Certainly specific modern financial and investment markets, condition of investment activation and investment orientation of constituents of financial market.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інновації, банківська діяльність, фінансовий ринок, небанківські фінансові посередники, фінансова криза, фондовий ринок.

Основною умовою досягнення довготривалих позитивних темпів зростання як економіки, так і окремих підприємств є активна інноваційна та інвестиційна діяльність. Інноваційний розвиток вимагає необхідного інвестування, тоді як стимулювання інвестиційної діяльності має розглядатися в контексті загального інноваційного стратегічного розвитку держави. Сучасні умови економічного розвитку України диктують необхідність вироблення засад нарощування інвестиційної активності з урахуванням наслідків тривалої фінансової кризи першої половини 90-х років ХХ сторіччя та загострення економічної кризи у 2008-2009 рр. Відчутними є національні особливості розвитку інвестиційних та інноваційних процесів у просторовому і галузевому вимірах. Саме це і визначає актуальність обраної теми.

Інвестиційна активність учасників фінансового ринку розглядається різними авторами за декількома аспектами, а саме: вплив діяльності на зростання інвестицій в країні розглядають С.В.Герасимова, Т.Н.Данилова, О.А.Дмитрієва, М.Ю.Маковецький та ін. Визначенню ролі банків в інвестиційному процесі присвячені дослідження Л.Васюренко, С.Захаріна, В.Жукова, Л.Кльоби, А.Кузнецової та Я.Карпи, Б.Луціва, Н.Шелудько, Л.Яковенко.

Інвестиційна діяльність небанківських фінансових кредитних та не кредитних установ визначена в працях П.Беленького, О.Другова, В.Корнева, І.Мітюкова, В.Александрова, О.Ворона, С.Надбаєва та ін. Над проблемними питаннями активізації інвестиційної та інноваційної діяльності працюють провідні українські вчені – Ю.Бажал, В.Геєць, В.Корнеєв, О.Лапко,

В.Осецький, А.Сухоруков, Л. Федулова та інші вчені.

Виникає потреба виявлення основних чинників інвестиційної орієнтації розвитку фінансового ринку в цілому завдяки відповідній інвестиційній активності окремих фінансових інститутів.

Метою статті є дослідження факторів, що найбільш суттєво впливають на розвиток інвестиційної діяльності та виробити рекомендації щодо підтримки інвестиційної діяльності в умовах фінансової кризи.

Проблема активізації інвестиційно-інноваційної діяльності наразі трансформується і полягає не тільки у підвищенні ефективності використання інвестицій, а й у суттєвому нарощуванні їхнього обсягу. Ключовим принципом інвестиційної політики стає поєднання інвестицій з інноваціями (інвестиції ефективно реалізуються лише за умов впровадження науково-технічних досягнень, водночас інноваційний розвиток вимагає масштабної інвестиційної підтримки) [3, с.24]. Оскільки саме інвестиції є основою перебудови та розвитку реального сектора економіки, держава повинна застосовувати весь комплекс економічних та адміністративних засобів для підвищення загальної інвестиційно-інноваційної активності і подолання негативної тенденції скорочення обсягів інвестицій в окремих перспективних видах економічної діяльності та стимулювання ринку фінансових послуг. Сучасний вітчизняний фінансовий ринок полягає в наступному: по-перше, він має не інвестиційний, а переважно борговий характер; по-друге, застосовуються переважно фінансові інструменти з фіксованою дохідністю. Для ефективного функціонування вітчизняного фінансового та інвестиційного ринків у найближчий час необхідне вирішення таких завдань: 1) підвищення капіталізації суб'єктів фінансового ринку, особливо банківських установ, їх конкурентоспроможності, ефективності систем управління ризиками та компенсаційних механізмів ринку; 2) подолання дискретності та фрагментарності вітчизняного фінансового ринку, піднесення цілісності внаслідок врівноваженого розвитку усіх його сегментів; 3) захисту прав інвесторів на ринках злиття і поглинань, домінування у сукупному обсязі частки портфельного інвестування; 4) створення нового корпоративного законодавства, систем розкриття інформації для громадян-інвесторів та професійних користувачів; 5) реформування системи державного регулювання фінансового ринку на засадах консолідованого пруденційного нагляду за діяльністю універсальних фінансових установ і промислово-фінансових груп.

На сьогодні відчувається неузгодженість базового Закону України «Про інвестиційну діяльність» з іншими розділами законодавства, насамперед корпоративного, інвестиційного, податкового, соціального. Прогресивні норми Закону не супроводжуються відповідними підзаконними актами, які б забезпечили їх практичне введення в дію. Необхідно, зокрема, чітко виписати механізми захисту та передачі інтелектуальної власності.

Потребують також законодавчого врегулювання правові й економічні основи діяльності державних і недержавних фондів підтримки інвестиційної, науково-технічної та інноваційної діяльності. Незважаючи на це, базове законодавство, необхідне для формування в Україні розвиненого інвестиційного ринку та ефективного інвестиційного процесу у корпоративному секторі вже значною мірою створене, його практичне використання стримується вкрай недостатньою виробничою та інвестиційною інфраструктурою, низькою виконавською дисципліною, нескінченним обговоренням існуючих проектів, нерозвиненістю системи захисту інтелектуальної власності. Відтак вітчизняні інвестори не можуть реалізувати економічний потенціал багатьох бізнесових ідей. Потребує законодавчого регулювання система стимулювання розвитку інвестиційної інфраструктури як необхідного елемента національної інвестиційно-інноваційної системи.

Найважливішою ланкою є досягнення стабілізації на фінансових ринках. Наприкінці 2008 р. та початку 2009 р. українські владні інституції задіяли такі ж механізми стабілізації, що і більшість країн Європи: посилення державних гарантій повернення вкладів, періодичність перегляду облікової ставки центрального банку, запровадження загального мораторію на дострокове припинення строкових депозитів, викуп цінних паперів, що можуть загрожувати стабільності банківської системи та обмеження спекулятивних операцій на фондовому ринку, цільове залучення позик міжнародних фінансових організацій, надання допомоги банкам, яким загрожує банкрутство. В цілому заходи з підвищення стійкості фінансової системи, підтримки ліквідності, відновлення довіри до банківської системи повинні стати запорукою відновлення дії механізму перерозподілу тимчасово вільних коштів в економіці на користь фінансування інвестиційних проектів, проектів з розширення та активізації виробництва, а також забезпечення процесів детінізації економіки та фінансової стабілізації. Основними резервами зростання фінансового ринку є використання збережень населення через різноманітні фінансові інструменти та інститути, не без участі банківських установ.

Безпосередньо інвестиційна діяльність банківських установ виявляється в наданні кредитів, здійсненні операцій з цінними паперами, портфельному інвестуванні, залученні іноземних інвестиційних ресурсів, трастовому управлінні ресурсами, участі в інвестиціях у складі фінансово-промислових груп тощо. Крім того, майже усі операції на інвестиційному ринку здійснюються опосередковано через банки, в тому числі і через системи переказів коштів. Тому основний акцент у регулюванні необхідно робити на повернення довіри вкладників до банківської системи.

Основними ж причинами виникнення проблем з інвестиційною діяльністю в банківському секторі були економічні та банківські кризи, тому важливим

аргументом на користь відновлення довіри у банківському секторі був і залишається захист інтересів вкладників і соціальна відповідальність, що зумовлено соціальними, політичними і економічними причинами. Крім вищесказаного, постійні зміни в законодавчій базі та нестабільна політична ситуація негативно впливають як на розвиток всієї економіки, так і на інвестиційну та банківську діяльність зокрема. Тому, як ми бачимо, метою забезпечення соціальної відповідальності в банківському секторі є як суспільні інтереси вкладників, так і інтереси держави у забезпеченні стабільної діяльності та повернення довіри до банківської системи. У кінці 2008 р. фінансисти зіштовхнулися зі стрімким відтоком депозитів: у четвертому кварталі населення зняло з рахунків 28,5 млрд. грн., юрособи — 12 млрд. грн., що паніка вкладників виникла на початку жовтня на першому етапі була пов'язана з процесами тимчасового адміністрування Промінвестбанку. Саме тоді похитнулася довіра до фінансового сектора. У 2009 р. відбулася нова хвиля відтоку депозитів, яка знову пов'язана з введенням тимчасових адміністрацій в Укрпромбанку і Надрабанку та низки інших невеликих банків. Водночас почався активний приріст проблемних кредитів. Нерідко клієнти відкрито відмовлялися гасити позики, у результаті за січень–грудень частка «проблемки» у загальному кредитному портфелі системи, за даними НБУ, зросла з 1,31 до 2,27% (18,015 млрд. грн.). За оцінками фінансистів, у низці банків питома вага сумнівних позик у загальному портфелі на 31 червня 2009 р. досягала 10-15%. На кінець липня 2009 року вимоги клієнтів за депозитами в банках що знаходяться в режимі ліквідації, становлять 453 млн. грн., проблемні кредити 1177 млн. грн.

В другому кварталі 2009 року ситуація трохи стабілізувалася. У травні було знято мораторій НБУ на можливість закриття строкових депозитних рахунків, за якими строк ще не закінчився. Банки почали знову кредитувати юридичних осіб [5]. Державним банкам Ощадбанк та Укресімбанк вдалося до кінця березня наростити свої кредитні портфелі на 606 млн. грн. та 1,9 млрд. грн. відповідно, що фактично на 80% забезпечило приріст по всій банківській системі. Саме це стало підтримкою не тільки операційної, а й інвестиційної діяльності окремих підприємств. Хоча ситуація у банківському секторі ще досі залишається нестабільною. Накопичення населення у валюті розглядається як можливий чинник забезпечення притоку ресурсів, у тому числі для інвестування. Учасники інвестиційного ринку одночасно є і учасниками фінансового ринку [6]. За оцінками фахівців, розвиток банківського сектора економіки та інвестиційної діяльності в Україні визначається певним ступенем взаємозалежності в короткостроковому періоді. Характерним при цьому є переважне використання власних коштів суб'єктів господарювання для фінансування відповідної інвестиційної діяльності [1, с.28]. Суб'єкти фінансового ринку на інвестиційному можуть

діяти у сфері акумуляції інвестиційних ресурсів, використання інвестиційних ресурсів на власні потреби та в наданні інвестиційних послуг (інфраструктура ринку). У період економічного підйому 2000-х на Україну пролився золотий дощ. За даними Нацбанку, в 2004-2008 роках сума зовнішніх запозичень українських компаній, банків і держустанов зросла на \$79,4 млрд, а обсяг іноземних інвестицій збільшився на \$35,7 млрд. Надходження інвестицій і позик становили величезну за українськими мірками суму — за п'ять передкризових років вона майже досягла середньорічного обсягу виробництва всієї економіки (98,9% середньорічного ВВП за 2004-2008 роки). Більше половини цих грошей потім пішли із країни: \$19,8 млрд. були витрачені на покриття зовнішньоторговельного дефіциту, не менш ніж \$45,5 млрд. виведені за допомогою різних схем, таких як фіктивний імпорт (перерахування грошей в оплату товарів, які потім не надходять в Україну), операції із цінними паперами, торговельні кредити та страхові операції. Ще \$1,8 млрд. українські компанії спрямували на придбання активів за кордоном.

Чимала частина валюти залишилася в Україні. Насамперед це стосується міжнародних резервів НБУ, які в 2004-2008 роках збільшилися на \$26,4 млрд. Запаси готівкової твердої валюти в населення за розмірами можуть легко суперничати з резервами центрального банку. За даними НБУ, тільки за 2007-2008 роки українці накопичили в сейфах і матрацах \$25,8 млрд. До 2007-го приріст доларових криївок регулятор оцінює як невеликий (точних даних не надає). Загальне збільшення обсягу валютних депозитів, а також готівки у ВКВ до 2007 року, на думку працівників НБУ, становило не більш ніж \$1,02 млрд. на рік [7]. Відмінністю нинішнього фінансового ринку України є зростання ролі небанківських фінансово-кредитних установ (страхових та лізингових компаній, фінансових брокерів, пенсійних та інвестиційних фондів, компаній з випуску кредитних карток, ломбардів та ін.), а також нефінансових організацій (пошта, торгові будинки, підприємства автомобільної промисловості тощо). Це є наступним чинником інвестиційної орієнтації розвитку фінансового ринку. Основні форми діяльності цих установ на ринку позикових капіталів зводяться до акумуляції заощаджень населення, надання кредитів через облігаційні позики корпораціям та державі, мобілізації капіталу через всі види акцій, надання іпотечних та споживчих кредитів, а також кредитної взаємодопомоги. Вказані інститути ведуть гостру конкуренцію між собою як за залучення грошових коштів, так і в сфері кредитних операцій. Інвестиційні компанії здійснюють кредитування малих та середніх фірм. Їх інвестиційні програми розраховані, як правило, на недовготривалий період і здійснюються в невеликих масштабах, на відміну від інвестиційних банків.

Складність регулювання діяльності небанківських фінансових посередників визначається такими обставинами: система небанківських

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

фінансових організацій розгалужена за напрямками мобілізації фінансових ресурсів та за видами діяльності, що ускладнює розробку єдиних нормативів для контролю та аналізу; відбувається зростання кількості послуг, що надаються небанківськими фінансовими посередниками; має місце диверсифікація діяльності банківських установ, які створюють страхові, лізингові, інвестиційні компанії, що посилює їх взаємозалежність і одночасно зумовлює конкурентну боротьбу на ринку банківських послуг.

Незважаючи на жорстку конкуренцію, процеси стабілізації економіки, поступової лібералізації фінансового ринку, що відбуваються на сучасному етапі розвитку України, надають додаткові можливості для виявлення причин підвищеного взаємного інтересу між небанківськими фінансовими установами (особливо страховими компаніями) і банками.

Розширення спектра фінансових послуг та їх якості викликало зростання попиту на них і сприяло збільшенню кількості установ, що мають визначене законодавством право надавати такі послуги. Так, якщо за результатами 2005 року загальний обсяг активів небанківських кредитних установ становив 4229 млн. грн., то станом на 2008 рік – 10327 млн. грн. Загальний обсяг активів небанківських кредитних установ представлено у табл. 1 [8].

Таблиця 1

Загальний обсяг активів небанківських кредитних установ України

млн. грн.

Назва установи	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Кредитні спілки	1940,00	3241,00	5261,00	6073,00
Ломбарди	418,00	465,00	368,00	475,00
Фінансові компанії	1871,00	4825,00	3275,00	3779,00
Разом	4229,00	8531,00	8904,00	10327,00

Отже, серед небанківських кредитних установ переважають кредитні спілки, які нарощували обсяг активів протягом всього періоду. Розрахуємо темпи приросту обсягів активів небанківських кредитних установ. Суттєвою причиною збільшення активів фінансових компаній стало те, що вони активно вживали заходів для підвищення рівня своєї капіталізації з метою дотримання встановлених Держфінпослуг нормативів, спрямованих на забезпечення їх фінансової надійності і захист майнових інтересів споживачів фінансових послуг. Особливо варто зазначити стабільне зростання показників сектора кредитних спілок: тут мають місце не лише високі темпи нарощування активів та позитивні зміни у їх структурі, а й зростання інших якісних показників і суттєве збільшення чисельності членів кредитних спілок, що свідчить про сталий системний розвиток цього сектора фінансового ринку та підвищення довіри населення до нього. Не останню роль у прояві такої тенденції відіграла проведена Держфінпослугами значна робота з нормативного та методичного забезпечення діяльності кредитних спілок, здійснення дієвого нагляду за цим сектором.

Незважаючи на зміну настрою щодо фінансової кризи, фондовий ринок

України в першому півріччі 2009 року також поліпшив показники [9]. Індекс ПФТС на 14 вересня 2009 р. підвищився і досяг 472,57 пункту. Позитивною новиною стало рішення МВФ про новий транш Україні 2,8 млрд. дол., що закріпило віру інвесторів у повернення до стабілізації інвестиційного ринку в частині ринку капіталів. Населення, яке донедавна скуповувало наявну іноземну валюту щодо збереження вартості своїх заощаджень, залишається в пошуках альтернативних способів вкладення коштів. При покупці доларів по 8,40-8,65 грн. місяць тому їх купівельна спроможність уже знизилася на 5%. Ресурс, накопичений населенням з початку кризи у вигляді готівки (у валюті й гривні), оцінково становить близько 90 млрд. грн. - цілком пристойна сума для стимулювання економічної активності в країні. Втім, низький рівень довіри до банків та небанківських фінансових установ (кредитних спілок) не дозволяє розраховувати на швидке повернення коштів населення на депозити. Вкладення в менш ліквідні активи наприклад, дорогоцінні метали, нерухомість або товари тривалого використання – навряд чи гарний спосіб зберегти або примножити вартість своїх заощаджень, оскільки ціни на ці активи продовжують коректуватися, і вихід з таких інвестицій у поточних умовах - тривалий і витратний процес. Більш ліквідними інструментами є цінні папери - як акції, так і облігації.

Проведений аналіз сучасної фінансової ситуації за декількома сегментами фінансового ринку в умовах фінансової кризи дає змогу виявити загальні тенденції та з'ясувати основні чинники розвитку.

Створення та ефективне функціонування фінансового ринку є основою забезпечення впровадження ефективних перебудов економічної системи та її розвитку, оскільки саме через фінансові ринки здійснюється міжгалузевий, міжнародний перелив капіталів, дозволяючи оптимізувати динаміку суспільного відтворення. Розширене суспільне відтворення, що включає й економічні компоненти, можливе за рахунок активної інвестиційної діяльності всіх складових національного господарства. Для ефективного функціонування вітчизняного інвестиційного ринку в найближчий час необхідно: 1) підвищити капіталізацію суб'єктів фінансового ринку, особливо банківських установ, їх конкурентоспроможності, ефективності систем управління ризиками та компенсаційних механізмів ринку; 2) повернути довіру і соціальну відповідальність до банківських та інших фінансово-кредитних установ; 3) підвищити захист прав інвесторів на ринках злиття і поглинань, домінування у сукупному обсязі частки портфельного інвестування; 4) реформувати систему державного регулювання фінансового ринку на засадах консолідованого пруденційного нагляду за діяльністю універсальних фінансових установ і промислово-фінансових груп.

Банки і інші фінансово-кредитні установи, які є основними учасниками на інвестиційному ринку, пропонують клієнтам широкий спектр фінансових послуг та продуктів. Особливо виграють у даній ситуації універсальні банки,

які не концентруються на окремому секторі, а надають різноманітні послуги з гнучкими та вигідними умовами, мають розгалужену філіальну мережу та великі можливості фінансування як операційної, так і інвестиційної діяльності. Завдяки тому, що більша частина вкладів населення сконцентрована в банках, останні мають великі можливості фінансування інноваційних процесів, різноманітних проектів тощо. Наявність великого спектра небанківських фінансових установ, збільшення їх кількості, активів, що вказує на великий ресурсний потенціал, формує наступний чинник інвестиційної орієнтації. Виявлення достатніх накопичень валютних коштів у гривні та іноземній валюті у населення виступає наступним сучасним чинником інвестиційної орієнтації фінансового ринку в умовах фінансової кризи.

Список використаних джерел:

1. Васюренко Л. Взаємозалежність розвитку банківського сектору та інвестиційної діяльності в Україні // Банківська справа. - 2007. - № 1. - С. 24-28.
2. Кузнецова А., Карпа Я. Банківський сектор України як джерело фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності // Вісник НБУ. - 2004. - № 1. - С. 60-63.
3. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики. - К.: ІАЕ НАНУ, 2003. - 412 с.
4. Лисенко О., Одарюк А. Розплата за кризу // Ділова столиця. - 2009. - №7. - С.9-10.
5. Мошенец Е. Кредитная амнистия // Инвестгазета. - 2009. - №19. - С.45-47.
6. Дмитрієва О.А. Вплив ринку фінансових послуг на інвестиційний процес // Фінанси України. - 2003. - № 5. - С. 20-24.
7. Кравчук К. Народні резерви // Контракти. - 2009. - №18-19. - С.8-9.
8. [Електронний ресурс]. - Режим доступу. - www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/Zwit_1_pivrichja_2008.pdf.
9. Обзор рынка ИСИ. Коллективные инвестиции // Инвестиционная газета. - 2009. - №18. - С.54-56.